

Kriminell medvetenhet och neuropsykiatriskt funktionshinder

Resultaten stärker vår initiala uppfattning att personer med autismspektrumstörningar (ASD) har svårigheter att tolka ansiktsuttryck och ansikten. Detta innebär färre "lärtillfällen" under uppväxten eftersom barn ofta avläser föräldrars gillande/ogillande utifrån deras ansiktsuttryck, samt även svårigheter att uppfatta kriminella handlingar och peka ut personer som utfört dessa i en förhörssituation. Intervjustudien visar att det även saknas en förmåga att skifta perspektiv, personer med ASD tar till sig den förklaring de får och ifrågasätter oftast inte eller hittar andra möjliga tolkningar till ett beteende än det som uttryckts. De har med andra ord svårt att förstå när de blir inledda i handlingar av kriminell art. Ett positivt resultat är att metoden social review kan användas för att medvetandegöra undersökningsgruppen på alternativa lösningar och sätt att agera i sociala situationer, vilket även kan användas i behandling vid till exempel aggressivt beteende.

INLEDNING

Forskningsprojektet har till övergripande syfte att utveckla ny kunskap om sambandet mellan neuropsykiatriskt funktionshinder och kriminalitet, genom att studera vilken förmåga personer med dessa funktionshinder har att utveckla en kriminell medvetenhet och därmed förhindra att de hamnar i brottslig verksamhet (brottsprevention). Denna kunskap kan både bidra till att förhindra att oskyldiga brottsoffer drabbas av brottsgärningar utförda av personer med diagnos och förhindra att personer i riskzonen utvecklar ett kriminellt beteende. Genom att studera detta fenomen söker vi svaret på varför en överrepresentation av individer med neuropsykiatriskt funktionshinder tycks riskera att hamna i kriminell verksamhet. Studier visar att ca 20 % av alla med diagnosen ADHD på något sätt varit inblandade i kriminalitet.

DELPROJEKT 1: "TOLKNING AV ANSIKTSUTTRYCK"

Utgångspunkten för detta delprojekt var att barn till stor del lär sig vilka beteenden som är acceptabla respektive normbrytande genom att läsa av skiftningar i ansiktsuttryck hos (vuxna) personer som reagerar på barnets beteende.

Syftet med delprojektet var att undersöka hur personer med autismspektrumdiagnos (ASD) skiljer sig från personer ur normalpopulationen när det gäller tolkning av ansiktsuttryck. Datainsamlingen gjordes med hjälp av nätbaserade enkäter och nätbaserade prestationstester som undersökningsdeltagarna kom åt via en speciell webbplats. Av de 539 deltagarna var 71 % kvinnor och 29% män, och genomsnittsåldern var 33,8 år. 54 deltagare (10,4%) uppgav att de hade någon form av autismspektrumdiagnos. Delprojektets forskningsfrågor och resultat redovisas i två separata artiklar.

Artikel 1: The Autism Questionnaire, its subscales and brief version as predictors of autism-like behavior in the general population

I denna artikel presenteras deltagarnas svar på en svensk version av ett frågeformulär som heter "the Autism Questionnaire" (konstruerat av Simon Baron-Cohen). Formuläret mäter förekomsten av autismliknande personlighetsdrag; t ex bristande sociala färdigheter, bristande förmåga att skifta uppmärksamhet, bristande kommunikationsförmåga, och bristande föreställningsförmåga. Vi fann att den svenska versionen av testet hade a) hög *validitet*, vilket visades genom att det i hög grad kunde förutspå vilka av deltagarna som hade uppgett att de hade en autismspektrumdiagnos; och b) hög *reliabilitet*, vilket visades genom att frågorna i testets olika delskalor hängde ihop på ett konsekvent sätt. I artikeln presenteras också resultat som indikerar att det är möjligt att konstruera en kortare version av testet med nästan samma höga grad av validitet och reliabilitet som originalversionen.

Artikel 2: Impaired processing of affective facial expressions among carriers of autistic traits in the adult population

I artikeln presenteras resultat baserade på användningen av ett datoriserat test kallat "Matching Faces" (konstruerat av Georg Stenberg). Testet mäter förmågan att känna igen emotionella ansiktsuttryck; det vill säga ansikten som uppvisar rädsla, glädje, överraskning, ilska, etc. I testet får undersökningsdeltagarna göra ett stort antal bedömningar där de i varje bedömning först får se ett

ansikte ("originalansikte") och därpå ska ange vilket av två *nya* ansikten som har samma ansiktsuttryck som originalansiktet. I undersökningen framkom att undersökningsslagdeltagare med en hög grad av autism-liknande personlighetsdrag (enligt "the Autism Questionnaire", redovisad i artikel 1) generellt presterar sämre på Matching Faces-testet än övriga undersökningsslagdeltagare. Dessutom; även om alla deltagare hade svårare att känna igen ansiktsuttryck när originalansiktet och de två nya ansiktena kom från *olika* personer (jämfört med när alla ansiktsuttryck kom från *samma* person) så hade deltagare med höga AQ-poäng svårare än personer med lägre AQ-poäng att generalisera sin igenkänning av ansiktsuttryck från en person till en annan.

Det huvudsakliga resultatet av delprojektet kan sägas vara att det ger stöd åt antagandet att det är bristande förmåga att läsa av emotionella ansiktsuttryck som förklarar varför personer med autismspektrumdiagnos i större utsträckning än andra uppvisar normbrytande beteenden.

DELPROJEKT 2: "ATT FÖRSTÅ KRIMINELLT BETEENDE"

Mona Holmqvist Olander

Inom det andra delprojektets ram genomfördes intervjuer med 13 personer med diagnoserna högfungerande autism, Aspergers syndrom och ADHD i syfte att beskriva hur dessa individer tänker och resonerar kring olika former av kriminella beteenden. Genom att de får ta ställning till tre fallstudier som beskriver olika former av brottslig verksamhet kan deras eventuella avvikande syn på dessa fenomen granskas och jämföras med hur normalpopulationen tänker kring samma händelser. Mayers (2007) och Wings (1996) teorier om att dessa personer i högre grad döms på grund av sin oförmåga till försvar och självbevaringsdrift än andra kriminella är intressant att utgå från då den kriminella medvetenheten studeras för att kunna avgöra om det är brister i den kriminella medvetenheten eller personernas oförmåga att försvara sig som gör att de döms för brott.

Teori och metod

Studien grundas i ett variationsteoretiskt perspektiv på lärande (Marton & Booth, 1997; Holmqvist, 2007; Holmqvist, M., Gustavsson, L., & Wernberg, L., 2007), vilket innebär att fokus har riktats mot vad respondenterna urskiljer som betydelsefullt vid bedömningen av huruvida en situation är kriminell eller ej. Genom att lyfta fram sådana aspekter kan en lärandesituation skapas som innebär att respondenten uppmärksammas på sådana aspekter som de ännu inte urskilt men som är avgörande för att förstå en kriminell situation. En allmän kunskap om vilka dessa är ger framtida goda förutsättningar att kunna undvika att personer med diagnos hamnar i kriminell verksamhet. Genom intervjuer som datainsamlingsmetod har fenomenografiska analyser av respondenternas uppfattningar av fenomenet kriminalitet genomförts. Dessa intervjuer är kopplade till fallstudier av fiktiva kriminella situationer enligt samma modell som Kaland (2003) utvecklat om förståelsen av vardagsföreteelser. Respondenterna har i intervjusituationen fått läsa tre olika berättelser som handlar om 1) misshandel, 2) sexuellt övergrepp och 3) stöld. Därefter har de intervjuats för att se huruvida de kan dra slutsatser av situationerna både i fall där svaren finns i texten och svar som kräver att man tar egen ställning utifrån informationen som ges. Om till exempel en person i texten anser det är rätt att ta pengar ur en kassa i affären får intervjupersonen möjlighet att förhålla sig till detta. Är det rätt för att personen i fråga i texten säger att det är så, eller har

intervjupersonen en egen uppfattning av vad som är kriminellt, det vill säga en kriminell medvetenhet.

Resultat

Resultaten pekar på att respondenterna har en nedsatt förmåga att resonera utifrån alternativa utgångspunkter gällande mentala inferenser, sådant som inte rör fysiska aspekter eller andra händelseförlopp. Att kunna utgå från olika perspektiv innan man bedömer en situation är givetvis avgörande för huruvida man kan agera på ett lämpligt sätt i en social situation. Om en person inte kan ta hänsyn till olika scenarier, olika utgångspunkter eller andras sätt att förstå en situation, blir det mycket svårt för dem att fatta genomtänkta beslut och agera på ett sätt som hindrar dem till exempel från att begå brottsliga handlingar. Resultaten visar en skillnad mellan fysisk och mental inferens. Så länge det finns en slags mall (berättelserna) klarar respondenterna att besvara frågorna adekvat, men när de måste besluta själva utifrån sin tidigare kunskap är det mycket svårare. I verkliga livet finns det ingen mall utan vi tillämpar andra strategier för att veta hur vi bör agera. Ett sådant verktyg är att skifta perspektiv och därmed utveckla en förmåga att agera efter att ha tagit dessa perspektiv i beaktande.

Artikel 3: Young people with neuropsychiatric diagnosis and their awareness of criminality (submitted). Mona Holmqvist Olander.

DELPROJEKT 3: "SOCIAL REVIEW"

Helen Burman & Mona Holmqvist Olander

I den första delstudien visar resultat på avvikelser i hur ansiktsuttryck uppfattas, vilket innebär att de tillfällen som är helt nödvändiga för socialiseringsprocessen drastiskt minskar för personer i undersökningsslaggruppen. Det andra delprojektet visar på avvikelser i uppfattning av tre olika kriminella situationer, vilket indikerar att anpassningar behöver göras för denna grupp för att de ska kunna läsa av omgivningen och förstå vad normbrytande beteende är. I detta avslutande delprojekt har därför en särskild metod prövats, som skulle kunna användas inom såväl kriminalvård som rättspsykiatrisk vård för att bygga upp en medvetenhet om vilket beteende som är normbrytande och på vilket sätt detta kan ersättas med ett agerande som är socialt acceptabelt. I två studier har metoden Social Review använts för att hjälpa personer med diagnos att förändra sitt beteende, genom att två filmer av sig själv med kontrasterande beteende, det vill säga en film som visade det avvikande beteende man ville uppmärksamma eleven om att han faktiskt hade kontra en film där eleven visade ett exemplariskt beteende i samma situation. Designen av studien grundas i ett variationsteoretiskt perspektiv på lärande (Marton & Booth 1997; Holmqvist 2004; Holmqvist et al 2008). Tidigare forskning visar att videodokumentation är en framgångsrik metod i att lära personer inom autismspektrumstörning sociala beteenden eftersom de personerna ofta tyckte om att ta till sig information visuellt via TV (Banda, Matuszny och Turkan 2007, Greatz, Mastropieri och Scruggs 2006). Framförallt kunde de ta till sig beteendet som visades på TV om det var de själva som agerade som modell i filmen (Bellini och Akullian, 2007). Detta krävde att eleven ibland uppvisade exemplariskt beteende och att eleven förstod vilket beteende som inte var önskvärt. De flesta studierna byggde på idén att man skulle filma och visa det önskade beteendet och få eleven att göra mer av detta. Men i flera fall tyckte och trodde personen i fråga han/hon redan gjorde så, eftersom medvetenheten om sitt eget beteende inte alltid är utvecklad. En studie av Greatz,

Mastropieri och Scruggs (2006) visade att om eleven inte var medveten om sitt beteende kunde en redigerad film av honom där man klippt ihop många avvikande beteenden göra honom medveten om detta. Om man då i direkt avslutning visade en kontrasterande film där eleven uppvisade ett exemplariskt beteende kunde eleven se tydlig kontrast och ta till sig kunskapen om hur han faktiskt betedde sig i de olika situationerna. Eleven kunde senare relatera till filmerna och korrigera sitt eget beteende till det bättre. Resultatet i denna studie sammanföll med ovan beskrivna studie. Analyserna av filmerna visade att eleven blev medveten och uppriktigt förvånad i lärsituationen när han såg sitt avvikande beteende komprimerat på en redigerad film. Han blev positiv och glad när han i direkt anslutning såg filmen med det önskade beteendet då han visade det önskvärda beteendet. Kontrasten blev tydlig och hjälper försökspersonerna att se skillnaden, och effekterna av denna insikt kvarstod över lång tid och i andra miljöer.

Resultat

Syftet med denna studie var att undersöka om metoden Social Reviews bärighet förbättrades med en kompletterande videosekvens med kontrast i beteendet för att få eleven medveten om sitt beteende (att eleven skulle bli medveten om att han själv producerade onödiga ljud) för att han sedan skulle kunna förändra sitt beteende. Innan eleven fick se sig själv på film var han inte medveten om sitt beteende. När omgivningen påpekade för eleven vad han gjorde som föll utanför den sociala normen förstod han inte vad som menades. Val av innehåll (att inte välja en kriminell handling) är etiskt grundat. Försökspersonen i den uppföljande studien reducerade sina avvikande beteenden vid strukturerade praktiska situationer från 37 tillfällen före till 3 avvikelser sex månader efter lärsituationen. Vid strukturerade teoretiska situationer minskade elevens avvikande beteenden från 8 tillfällen före till 3 avvikelser sex månader efter lärsituationen. De slutsatser man kan dra av ovanstående resultat var att eleven tydligt kunde se kontrasten i sitt beteende när filmerna av honom själv visades direkt efter varandra vid lärsituationen. Eleven fick insikt, blev medveten och kunde ta till sig denna nya kunskap om sig själv och förändrade sitt beteende till det bättre i både teoretisk och praktisk strukturerade situationer. Studien visar att metoden Social Reviews bärighet förbättras om den kompletteras med en videosekvens som visar tydlig kontrast i beteendet. Det är själva kontrasten i de två olika filmerna som får eleven att uppnå insikt och ny kunskap som gör att han kan förändra sitt beteende.

Artikel 4: Social review as a tool for developing social skills: using contrasting cases (submitted). Mona Holmqvist Olander and Helen Burman.

SLUTSATSER

Situationen för personer med ASD skiljer sig på många sätt från personer utan dessa diagnoser, inte minst då det gäller att snabbt bedöma en situation och agera utifrån denna. Den första studien visade den stora problematik personerna har att läsa ut information från en människas ansikte, vilket är en avgörande förmåga för social anpassning och bedömning av en situations karaktär. I normalfallet fångar små barn tidigt skiftningar i först föräldrarnas och därefter andras ansiktsmimik och korrigerar sitt eget agerande till ett gillande i omgivningen. Men om man dels inte riktar sin uppmärksamhet mot ansikten, dels inte sätter uttrycken i relation till det egna agerandet blir lärandet under uppväxtåren begränsat. I delstudie 3, där vi använde social review för att studera om och i så fall hur vi skulle kunna skapa lärsituationer som stärker denna förmåga, såg vi att respondenterna inte var medvetna om sitt eget agerande förrän de sett

det på film. Det innebär att de dels inte avläser omgivningens reaktioner men inte heller reflekterar över sitt eget agerande i nämnvärd omfattning. Resultaten från delstudie 2 styrker detta antagande genom att lyfta fram brist på reflektion och perspektivskifte när det gäller att bedöma tre olika situationer som på något sätt har en koppling till kriminellt handlande. Det visade sig vara oproblematiskt för undersökningsgruppen att besvara frågor av fysisk karaktär och repetera sådan information som redan framkommit i texten. Men att till exempel uttrycka en annan uppfattning än den personen i berättelserna hade uttryckt var ovanligt. De så att säga tog till sig det som lades fram för dem utan kritisk granskning även om det var avvikande uppfattningar. Deras sociala naivitet, att lita blint på andra, kan innebära att de inte har någon form av egen inre känsla eller ram för vad som är möjligt och lämpligt att göra. Därmed blir en lagöverträdelse inte uppfattad som en sådan i deras perspektiv. Sammanfattningsvis visar resultaten att den här gruppen behöver en annan form av undervisning och stöd än vad som ges inom skolans ram. Deras problematik med att förstå hur vi resonerar och agerar är en dold funktionsnedsättning som kan utvecklas om tid och resurser läggs på att ge ett sådant stöd. Sett ur ett samhällsekonomiskt långsiktigt perspektiv är det lönsamt, men även ur ett kortsiktigt perspektiv (till exempel inom kriminalvården) kan det innebära insikter som bryter en redan etablerad kriminell bana.

Läs mer

Webbplats för datainsamling delprojekt 1:

<http://sites.google.com/site/17r3g8of/home/startside>

Kontakter

Docent Mona Holmqvist Olander
Göteborgs universitet
Institutionen för didaktik och pedagogik
Box 300
405 30 Göteborg
Tel 031-786 24 68
<http://www.idpp.gu.se/kontakt/personal/mona-holmqvist>

Professor Georg Stenberg
Högskolan Kristianstad
291 88 Kristianstad
Tel 044-203288
<http://www.gstenberg.se>

Doktorand Måns Holgersson
Högskolan Kristianstad
291 88 Kristianstad
Tel 044-203226

Text av:
Mona Holmqvist Olander
Georg Stenberg
Måns Holgersson